

ДОЖДЖ І НАВАЛЬНИЦА ЯК АСНОЎНЫЯ ВОБРАЗЫ Ў ПУНКЦІРАХ АЛЕСЯ РАЗАНАВА

А. Д. Дакукін

*Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска
Скарыны», Рэспубліка Беларусь*

Навуковы кіраўнік А. М. Мельнікава, д-р філал. навук, прафесар

Айчынная літаратура вельмі багатая на цікавых і таленавітых творцаў. Сярод постацей сучаснага прыгожага пісьменства асобна трэба вылучыць Алеся Разанава. Паэт-наватар, стваральнік адметных формаў слоўнага і выяўленчага мастацтва, перакладчык, глыбокі філосаф – усе гэтыя характарыстыкі можна з поўным правам прымяніць да яго. Акрамя таго, А. Разанаў увёў у беларускую літаратуру шэраг новых жанраў, адным з якіх з’яўляецца пункцір. Гэта кароткі нерыфмаваны твор, што ўяўляе сабой занатаванае ўражанне аб нейкай з’яве рэчаіснасці, характарызуе думкі, пачуцці і асацыяцыі, звязаныя з пэўнымі момантамі жыцця. У дадзенай рабоце мы звернем увагу на адлюстраванне ў пункцірах вобразаў дажджу і навальніцы.

У 2018 г. выйшаў зборнік «Такая і гэтакі: талакуе з маланкай дождж», дзе змяшчаюцца ўсе пункціры, створаныя А. Разанавым за 1966–2017 гг. Назва кнігі не з’яўляецца выпадковай, бо дождж можна лічыць асноўным і найбольш распаўсюджаным вобразам, які сустракаецца ў тэкстах названага жанру. Калі прааналізаваць колькасны склад лексікі твораў, то бачна, што слова *даждж* у тэкстах пункціраў упамінаецца 55 разоў (у выглядзе розных словаформ) і з’яўляецца самым частотным назоўнікам (часцей за яго ўжываюцца толькі некаторыя прыназоўнікі, злучнікі, часціца не і слова што). Варта таксама згадаць аднакаранёвыя словы *дажджына*, *дажджынка*, *дажджыцца*; калі дадаць і іх, то атрымаецца агульная лічба ў 60 словаўжыванняў. Параўнаем: наступны па частотнасці назоўнік – *сонца* – сустракаецца ўжо толькі 36 разоў, а з аднакарэнных слоў аднойчы выкарыстоўваецца прыметнік *сонечны*. Намі былі прааналізаваны ўсе даступныя пункціры, у выніку чаго выявілася, што гаворка пра дождж і навальніцу, а таксама звязаныя з імі гром, маланку, хмары і пад. вядзецца ў 100 творах.

А. Разанаў апісвае *дождж* праз персаніфікацыю дадзенай прыроднай з’явы, якая ў пункцірах характарызуецца па-рознаму. Так, у некаторых творах дождж надзяляецца стрыманасцю, далікатнасцю, імкнецца быць незаўважным: «*Хоча суцешыць // з тым, што настала?! // У далікатных // дотыках дождж*» [1, с. 12]. Дождж тут нібы саромееца і просіць прабачэння за сапсаванае надвор’е. Спакойнымі ўяўляюцца аўтару таксама кроплі вады, якія нячутна падаюць на зямлю, запаўняючы ўсе адтуліны і яміны, тым самым нібы выраўноўваючы паверхню лужынамі; альбо робяць своеасаблівую акупунктуру азёрам і рэкам (адна з разанаўскіх кніг, прысвечаных пункцірам, так і называецца «*Дождж: возера ў акупунктуры*»). Гукаў ад кропляў утвараецца вельмі мала, бо дождж ціха церусіцца, шамаціць у лістоце і ўпошпакі «*ссыпаецца ў адвячорак*» [1, с. 254]. Каб зразумець гэты шэпт, трэба спыніцца і прыслухацца.

У іншых пункцірах дождж, наадварот, паказваецца актыўным і дзейным. Напрыклад, ён імкнецца пасабіць гаспадыні ў дамашніх клопатах, спрачаецца, выпытвае схаваныя сакрэты, «*просіцца ў суразмоўцы*» [1, с. 227], зазіраючы кожнаму пад парасон або ў вокны хат.

Аднак дождж можа быць даволі моцны і разбуральны. Для яго наймення паэт ўжывае слова *залева*: «*У сполаху плот: // латошыць // залева сад*» [1, с. 218]. Пасля такога ліўню на зямлі з’яўляецца шмат бурлівых ручаёў, а дамы «*плывуць*». Калі ж да залевы дадаюцца гром і маланка, узнімаецца моцны вецер, то распачынаецца *навальніца*. Вобраз навальніцы малюецца даволі яркава: «*У споведзі дрэвы: // сюдою // ідзе навальніца – // суддзёю*» [1, с. 202]. Ужо з прыведзенага прыкладу бачна, што аўтар параўноўвае гэтую прыродную з’яву са своеасаблівым судом, надзяляе здольнасцю ўплываць на лёс, то бок атаясамлівае з нечым звышнатуральным, сакральным і Боскім. Так, у час навальніцы ўсё наваколле сціхае, бо «*нябёсы гавораць*» [1, с. 57], прарочачы кожнаму ягоную долю і абвяшчаючы свой прысуд: «*Што абяцаецца – будзе!.. // У грудзі // б’е сябе гром, // жагнаецца бліскавіца*» [1, с. 149]. Маланка метафарычна атаясамліваецца паэтам з вогненнымі рэйкамі, па якіх едзе гром, яна называецца «*бліскучым швом*» [1, с. 116], зіхценнем у хмарах, своеасаблівым клічнікам, што знітоўвае нябёсы з рэкамі і зямлёй, а далеч яднае з блізінёй. Гром жа – гэта «*валізкі вялізныя*» [1, с. 242] якія бліскаўка «*вызваляе*» з хмараў; ён б’е сябе ў грудзі і ўкленчвае, нібы ў малітве, з’яўляецца ганцом маланкі і вытлумачвае астатнім яе пасланні. Тут можна бачыць уплыў традыцыйных міфалагічных уяўленняў народа, дзе паядноўваюцца паганскія і хрысціянскія матывы, калі ў асэнсаванні навальніцы мы можам адначасова бачыць адсылкі да Вераб’інай ночы і Грамніц, вобразаў Перуна і святых Юр’я, Ільі. У сувязі з азначаным вышэй цікавым з’яўляецца наступны пункцір: «*І звоняць званы, // і грукуюць перуны: // маланка // пайшла сустракаць Вялікдзень*» [1, с. 133]. Пераемнасць з традыцыйнай праяўляецца і ў тых пункцірах, дзе адлюстроўваюцца пэўныя народныя прыкметы: «*Рыхтуецца выстаўка?! // Над стаўком // вывешваюць ластаўкі // навальніцу*» [1, с. 222] і «*Кумкаюць – // з неба // сцягваюць жабы // дождж*» [1, с. 188]. Першы прыклад адсылае да вядомай кожнаму інфармацыі, што ластаўкі перад дажджом пачынаюць нізка лётаць амаль над самай паверхняй зямлі ці вады. Другі пункцір звязаны з прыкметай, паводле якой жабы пачынаюць гучна кумкаць менавіта перад дажджом.

Але нарэшце залева заканчваецца і надвор’е паляпшаецца: «*Залева адбегла: // ліе // спеўную кроплю // жаўрук над жытам*» [1, с. 251]. Усё супакойваецца, яшчэ пакуль «*важчэюць // на ўкропе і на каноплях // кроплі*» [1, с. 223], а з абмытага лісця вербаў яны ўжо шпарка падаюць ўніз. Набрынялая глеба пакрываецца ручаінамі

і блішчастымі лужнамі, у якіх адбіваецца наваколле і «цякуць адкінутыя адлюстраванні» [1, с. 96].

Пісьменнік выкарыстоўвае таксама словы *імжа* і *імгла*. Тлумачальны слоўнік адзначае: імжа – гэта тое самае, што імгла (у 1 і 2 значэннях) [2, с. 318]. А ў адпаведным артыкуле пра імглу бачым: ‘1. Ападкі ў выглядзе вельмі дробных кропелек дажджу, крышталікі інею ў паветры, дробны снег’ і ‘2. Пялёнка туману, пылу, дыму і пад.; смуга’ [2, с. 318]. Імгой А. Разанаў найчасцей называе марыва, смугу, якая ўзнікае ноччу ці надвечоркам: «Здалечыні, // праз начную імглу // агеньчыкі замігцелі: // адзіны ва ўсім наваколлі дом, // што не спіць, – // бальніца» [1, с. 58]. Імжа ж – гэта «*дотык, рассяяны ў наваколлі*» [1, с. 117], якраз тыя маленькія вадзяныя кроплі, што ўсюды разносяцца ў паветры.

Калі прааналізаваць тэксты пункціраў, то можна пабачыць, што вясеннія, летнія і асеннія ападкі значна адрозніваюцца паміж сабой. Так, веснавы дождж абуджае расліны, прымушае іх вылезці з-пад зямлі і паказацца на свет. Улетку дождж з’яўляецца адзіным паратункам ад спекі, аднак не заўсёды яго можна дачакацца: «*Дождж!.. Дождж!.. // І дзе ты быў усё лета?! – // плачуць сады*» [1, с. 67]. Восенню надвор’е хутка змяняецца, «*сонца цярушыцца, // свеціцца дождж*» [1, с. 198], а кроплі шамацяць у лісці дрэў. Таксама дождж можа змешвацца са снегам і чытаць «*зімовыя піктаграмы*» [1, с. 187].

Адзначым, што з’яву дажджу паэт характарызуе пры дапамозе пэўных колераў. Найперш варта назваць шэры. Менавіта так афарбаваныя вадзяныя кроплі, пахмурнае неба: «*Дождж цярусіцца – // дым // не бачыць, дзе неба*» [1, с. 68] – дождж, дым і неба тут быццам змешваюцца разам. Шэры колер вызначаецца сваёй някідкасцю, нейтральнасцю, ён нібы раствараецца ў акаляючай прасторы. Аднак, нягледзячы на сваю нейтральнасць, такі колер надае рэчам глыбіню: «*Спахмурнела – // і глыбіня // вярнулася наваколлю*» [1, с. 66]. Вада з нябёсаў ліецца ўсюды: на брук і тратуары, дахі, лісце на дрэвах і інш., ад чаго яны блішчаць, іншы раз нават становяцца люстранымі: «*Ходнік – люстэрка: // у неба // уводзіць дождж*» [1, с. 232]. У час навальніцы дадаецца яшчэ і чорны колер (бо на небе з’яўляюцца цёмныя хмары), а таксама залаты – гэта ззяе бліскавіца.

Падсумоўваючы азначанае вышэй, заўважым, што вобразы дажджу і навальніцы сапраўды можна лічыць асноўнымі для пункціраў А. Разанава. З усіх тэкстаў, змешчаных у кнізе «Такая і гэтакі: талакуе з маланкай дождж2 пра дождж і навальніцу гаворка вядзецца ў 100 творах (прычым мы ўключалі ў выбарку не толькі згадванне пра ўласна ападкі, але таксама і пра звязаныя з імі маланку, гром, хмару, лужыну і інш.). Сама назва **пункцір** прымушае ўспомніць пра перарывістую лінію з рысак і кропак, якую нечым і нагадваюць кроплі, што падаюць у паветры (гэтае параўнанне трапна выкарыстала мастак К. Дасько пры афармленні апошняга зборніка пункціраў). Пісьменнік асэнсоўвае дождж з апорай на традыцыйныя народныя міфалагемы, што найбольш ярка праяўляецца пры характарыстыцы навальніцы. Дождж выступае своесаблівым сродкам сувязі паміж зямлёю і небам, гэтым і тым светам: «*Дождж напай зямлю – // і вочы // расплюшчыліся ў зямлі // і ўбачылі неба*» [1, с. 39]. Асноўным жа колерам для апісання дажджу і навальніцы з’яўляецца шэры.

Літаратура

1. Разанаў, А. С. Такая і гэтакі: талакуе з маланкай дождж : пункціры / А. С. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 2018. – 278 с.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65000 слоў / уклад. І. Л. Капылоў [і інш.] ; пад рэд. І. Л. Капылова. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя Петруся Броўкі, 2016. – 968 с.